

Ο «μεσσίας» Σαμπατάι Σεβί και οι Τουρκοεβραίοι (ντονμέδες) της Θεσσαλονίκης

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας, χαρακτηρίζεται ως η χρυσή εποχή των Εβραίων στην Θεσσαλονίκη. Τόσο ο σουλτάνος Μουράτ Β', που κυριεύσε την πόλη, όσο και οι διάδοχοί του, για να εποίκισουν την ρημαγμένη κατά την άλωσή της Θεσσαλονίκη, ευνόησαν την εγκατάσταση Εβραίων, ιδίως αυτών που έρχονταν από την Γερμανία και την Ουγγαρία, όπου εκείνα τα χρόνια οι Εβραίοι υφίσταντο άγριες διώξεις. Αυτοί είναι οι αποκαλούμενοι Ασκεναζίμ (από το Ασκενάζ=Γερμανία), οι οποίοι αυξήθηκαν σημαντικά από τα μεγάλα

«πογκρόμ» της Βαυαρίας το 1470.

Το πραγματικό όμως κύμα, από Εβραίους επήλυδες, που έδωσε στη Θεσσαλονίκη εβραϊκό χρώμα, ήρθε επί Βαγιαζίτ Β' (1481-1512) και προέρχονταν από την Ισπανία. Εκεί, οι βασιλείς Φερδινάνδος και Ισαβέλλα, εξαπέλυσαν σκληρούς διωγμούς εναντίον των Εβραίων, το 1492. Περίπου 40.000 Εβραίοι μετανάστες, κατέφυγαν τότε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι περισσότεροι απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Η μάζα αυτή, ενισχύθηκε και από φυγάδες της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας το 1493, της Πορτογαλίας το 1497 και της Γαλλικής Προβηγκίας. Όλοι αυτοί οι πρόσφυγες, επονομάστηκαν γενικά, Ισπανοεβραίοι ή Σεφαρδίμ (Σεφεράντ=Ισπανία).

Οι παλαιότεροι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, οι απόγονοι δηλαδή Εβραίων της ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής, ονομάζονταν Ρομανιότ οι Ρωμανοεβραίοι. Αυτοί είχαν μητρική γλώσσα τα ελληνικά, έφεραν ελληνικά ονόματα ή εξελληνισμένα και είχαν ιδιαίτερο τύπο λατρείας, τον λεγόμενο «μάτσορ ρομάνια». Οι Σεφαρδίμ και οι Ασκεναζίμ όμως, οι οποίοι ήταν πολυαριθμότεροι, πλουσιότεροι και πιο πολιτισμένοι, τους αφομοίωσαν γρήγορα και τους απορρόφησαν. Τελικά, επικράτησαν όλων, οι Σεφαρδίμ και από τα τέλη του 16ου αιώνα, η ισπανοεβραϊκή γλώσσα, ήταν αυτή που επιβλήθηκε στην κοινότητα των Εβραίων.

Οι Ισπανοεβραίοι, υπήρξαν συντελεστές αξιόλογης προόδου στη Θεσσαλονίκη. Σ' αυτούς οφείλεται κυρίως η αναγέννηση της πόλης, μετά τον αφανισμό και την ερήμωση που προκάλεσε η άλωσή τους απ' τους Τούρκους, καθώς μετέτρεψαν και πάλι τη Θεσσαλονίκη, σ' ένα μεγάλο κέντρο εμπορίου, όπως ήταν και κατά την ρωμαϊκή και βυζαντινή εποχή. Οι Εβραίοι δεν κυριαρχούσαν τότε, μόνο οικονομικά, αλλά και κοινωνικά και πνευματικά. Είχαν καταστήσει την κοινότητά τους, αληθινό «κράτος εν κράτει» και είχαν αποθέσει τόσο έντονα την σφραγίδα τους, ώστε η Θεσσαλονίκη επονομαζόταν τότε ως «Μητέρα του Ισραήλ». Στις αρχές του 17ου αιώνα, η εβραϊκή κοινότητα θα φτάσει στο απόγειο της ακμής της. Την εποχή εκείνη, από τους 120 «μαχαλάδες» (συνοικίες) της Θεσσαλονίκης, οι 56 ήταν εβραϊκοί, οι 48 μουσουλμανικοί και οι 16 ελληνικοί.

Ξαφνικά όμως, το 1655, η εβραϊκή κοινότητα πέρασε μια φοβερή περιπέτεια, που την έπληξε βαριά και την αποσύνθεσε. Παρουσιάστηκε τότε, ένας μυστηριώδης «μεσσίας», που προέρχονταν από την Σμύρνη, ο Σαμπατάι Σεβί. Ήταν ασκητής και μαζί ήταν φλογερός ρήτορας και κήρυττε ότι ήταν ο «Αναμενόμενος». Το κήρυγμά του δεν περιορίζονταν μόνο στη Θεσσαλονίκη, αλλά είχε ισχυρή απήχηση και στους Εβραίους της Ευρώπης (Γαλλία, Ολλάνδία, Γερμανία, Πολωνία κ.ά.), όπως και σε όλες τις μεσογειακές πόλεις στις οποίες ταξίδεψε, ξεσηκώνοντας παντού τον ενθουσιασμό των Εβραίων.

Ο Σεβί γεννήθηκε το 1626 στην Σμύρνη. Ήταν ένας από τους τρεις γιούς ενός φτωχού πατέρα, προικισμένος όμως με την ικανότητα προσαρμογής στους καιρούς του και κατανόησης των μηνυμάτων των καιρών του. Λόγω της εύθραυστης υγείας του, επελέγη αυτός από τα τρία αδέρφια να σπουδάσει θεολογία (καμπάλα).

Η Σμύρνη όμως, και ο κύκλος των καμπαλιστών, ήταν πολύ μικρός για τις φιλοδοξίες και επιδιώξεις του πανέξυπνου, πολυτάλαντου και ικανότατου Σαμπατάι. Σύμφωνα λοιπόν με κάποια ερμηνεία της καμπάλα, ο μεσσίας θα ερχόταν το 1648 ενώ οι χριστιανοί πίστευαν ότι η δεύτερα παρουσία θα γίνει το 1666. Γνωρίζοντας τα παραπάνω, ο Σαμπατάι, ανακοίνωσε ότι ο μεσσίας θα έρθει σύντομα. Ένα τυχαίο γεγονός ήρθε αρωγός στα σχέδιά του. Το 1648, ο Κοζάκος ηγέτης Μπογδάν Σμιελνέτσκι λέγεται ότι εξόντωσε περίπου μισό εκατομμύριο Εβραίους (δεν επιβεβαιώνεται ιστορικά ο αριθμός των θυμάτων). Το γεγονός αυτό καθώς και τον 30ετή πόλεμο, προπαγάνδισε ο Σαμπατάι σαν το πρελούδιο των καταστροφών και βασάνων τα οποία θα προηγηθούν της ελεύσεως του μεσσία, που θα πραγματοποιηθεί το 1666. Στην συνέχεια, ο Σαμπατάι, εκμεταλλευόμενος

την χαρισματική του προσωπικότητα, ανακήρυξε τον εαυτό του «μεσσία» το 1651. Τότε, πρόφερε το όνομα του Θεού (Γιαχβέ), κάτι που μόνο ο αρχιερέας της Ιερουσαλήμ έχει δικαίωμα να κάνει μία φορά τον χρόνο.

Αμέσως ο δάσκαλός του τον αφόρισε και τον ανάγκασε να φύγει κρυφά για το Κάιρο όπου συνέχισε το κήρυγμά του. Εκεί, βοηθήθηκε οικονομικά από τον θησαυροφύλακα του Τούρκου διοικητού του Καΐρου, κάποιον Εβραίο με όνομα Ραφαήλ Ιωσήφ Τσελεμπί. Από την τοπική κοινότητα λοιπόν ανακηρύχθηκε «μεσσίας». Μέχρι το 1666, επιδόθηκε σε σκληρό αγώνα έναντι των ορθοδόξων ραβίνων και επικρατούσε.

Αφού προηγήθηκαν δυο γάμοι με γυναίκες, τις οποίες νυμφεύθηκε, αλλά δεν ήρθε σε επαφή μαζί τους και χώρισε, πήρε για γυναίκα τη Σάρα, μια Εβραία πόρνη από το Λιβόρνο, η οποία διακήρυσσε ότι ήταν προορισμένη να γίνει σύζυγος του μεσσία που θα ερχόταν.

Ο Σεβί, επικαλούνταν κι ένα χειρόγραφο με προφητικό κείμενο, το οποίο υποτίθεται ότι έγραψε ο Αβραάμ και «φωτογράφιζε» σαφώς τον Σεβί ως «μεσσία». Με αυτό το χειρόγραφο, ο Σεβί έκανε απόβαση στη Θεσσαλονίκη την οποία μετέτρεψε σε βάση των καμπαλιστών.

Στην αρχή, ο Σαμπατάι Σεβί, εμφανίζονταν απλώς ως «μεσσίας» -ονόμαζε δηλαδή τον εαυτό του «βασιλέα των βασιλέων» και περιόριζε τις προοπτικές του μόνο στον θρησκευτικό τομέα. Σ' αυτή την πρώτη φάση, οι τουρκικές αρχές δεν τον ενοχλούσαν. Οι ραβίνοι της Θεσσαλονίκης, ωστόσο, τον είχαν αφορίσει. Ο Σεβί, στην συνέχεια πήγε σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης και της Μεσογείου, όπου έκανε κηρύγματα, παίρνοντας με το μέρος του πολλούς Εβραίους που τον πίστεψαν. Εβραίοι από διάφορα μέρη πουλούσαν τα υπάρχοντά τους και περίμεναν τον «μεσσία» να τους πάει στην Ιερουσαλήμ...

Αργότερα όμως, ο Σαμπατάι Σεβί, παίρνοντας φαίνεται θάρρος κι από την ανοχή των Τούρκων, άρχισε ουσιαστικά να καλεί τους ομοθρήσκους του να εκθρονίσουν τον σουλτάνο και να ανασυστήσουν το βασίλειο του Δαβίδ, με βάση μια προφητεία που έλεγε ότι το στέμμα του σουλτάνου θα φύγει από εκείνον και θα πάει στον «μεσσία» -δηλαδή σ' αυτόν.

Εκεί όμως έκανε το λάθος. Αποφάσισε ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη. Μόλις αφίχθη, συνελήφθη και οδηγήθηκε στις φυλακές, με διαταγή του σουλτάνου, ο οποίος φοβήθηκε ταραχές. Τότε, και επειδή ταπεινώθηκε και πήγε φυλακή χωρίς

να το έχει προφητεύσει, μερικοί πιστοί του αποσχίσθηκαν. Η πλειοψηφία όμως, του έστειλε χρήματα από όλο τον κόσμο.

Ένα ακόμα πλήγμα δέχθηκε, όταν τον επισκέφτηκε ένας περίφημος ηλικιωμένος καμπαλιστής, ο Ναχμία Κοέν, ο οποίος ήθελε να σχηματίσει ίδια άποψη περί του Σαμπατάι. Το πόρισμα του Κοέν ήταν καταπέλτης. Ο Σαμπατάι είναι τσαρλατάνος. Του πήρε βέβαια τρία μερόνυχτα συζητήσεων για να βεβαιωθεί ότι...δεν ήταν μεσσίας. Λέγεται, ότι τότε ο Σαμπατάι διέταξε μυστικά την δολοφονία του Κοέν, ο οποίος κατάφερε ν' αποδράσει από την Κωνσταντινούπολη.

Ο Σαμπατάι, στην συνέχεια οδηγείται στην Αδριανούπολη για εκτέλεση. Ο «μεσσίας» όμως του 1666, δεν είχε ηθικό ανάστημα, ούτε αποφασιστικότητα, γι' αυτό κι εύκολα κατρακύλισε στον εξευτελισμό. Εκεί τον πλησιάζει ο γιατρός του σουλτάνου ο οποίος είναι μουσουλμάνος και κρυπτοεβραίος. Τον συμβουλεύει να κάνει το ίδιο. Ο Σαμπατάι, για ν' αποφύγει τον θάνατο, λησμόνησε όσα κήρυττε και δέχθηκε πρόθυμα ν' ασπαστεί τον Ισλαμισμό. Χωρίς ενδοιασμούς και ξεπουλώντας τους αφελείς πιστούς του, δεν έχει κανένα πρόβλημα να αποκηρύξει τον Γιαχβέ και να ασπαστεί τον Αλλάχ. Πανευτυχής ο σουλτάνος τον αθώνει και τον διορίζει μέγα θαλαμοφύλακα με παχύλο μισθό. Το νέο του όνομα είναι Μεχμέτ Εφέντη.

Χιλιάδες οπαδοί του τότε, ανάμεσα στους οποίους και περισσότερες από 300 επιφανείς εβραϊκές οικογένειες της Θεσσαλονίκης, μη βρίσκοντας τίποτα μεμπτό στην συμπεριφορά του, γίνονται κι αυτοί μουσουλμάνοι, ακολουθώντας το παράδειγμα του «μεσσία» τους. Παρατηρήθηκε τότε, η μεγαλύτερη από Εβραίους, εγκατάλειψη της προγονικής τους θρησκείας. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό, γιατί συνήθως οι Εβραίοι παρουσιάζουν ισχυρή εθνολογική αντίσταση, ιδίως για θρησκευτικούς λόγους. Ο «μεσσίας» όμως, που ήρθε για να τους ενισχύσει την πίστη στην θρησκεία των προγόνων, τελικά την κατέστρεψε. Έτσι άδοξα έληξαν οι φιλοδοξίες του μεσσιανίσκου ο οποίος πέθανε δέκα χρόνια αργότερα σε ηλικία 50 ετών.

Αυτοί οι Εβραίοι που αλλαξοπίστησαν, ονομάστηκαν από τους Τούρκους, «ντονμέδες» (αποστάτες). Οι άλλοι Εβραίοι, τους αποκαλούσαν «μινίμ» (αιρετικούς). Οι ίδιοι όμως, αυτοαποκαλούνταν «μαρινίμ» (πιστοί). Το τελευταίο, είναι χαρακτηριστικό της νέας νοοτροπίας που επικρατούσε: Αποκαλούνται αληθινοί πιστοί, επειδή έγιναν μουσουλμάνοι.

Φαίνεται όμως, ότι αρκετοί απ' αυτούς, ακολουθούσαν τον Ισλαμισμό μόνο επιφανειακά, ενώ κρυφά ασκούσαν ένα είδος εβραϊκού μυστικισμού. Συγκροτούσαν μια ομάδα ξεχωριστή, που δεν είχε σχέση με την άλλη εβραϊκή κοινότητα και μιλούσαν, όχι ισπανοεβραϊκά, αλλά την τουρκική γλώσσα. Συνέχισαν να πιστεύουν στη Δευτέρα Παρουσία σε όλη τη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα, φέρνοντας το κίνημα ως τις παρυφές του 20ου αιώνα. Διατήρησαν πολλά ιουδαϊκά έθιμα και ακολούθησαν έναν ιδιαίτερο δρόμο στους κόλπους του Ισλάμ, μη γενόμενοι αποδεκτοί από τον ορθόδοξο μουσουλμανικό κόσμο ως αυθεντικοί μουσουλμάνοι. Οι ντονμέδες συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα των Νεοτούρκων, ενώ λέγεται ότι και ο Κεμάλ, ο οποίος έζησε στη Θεσσαλονίκη, ήταν ντονμές.

Αυτό το θρησκευτικό σχίσμα, προκάλεσε μεγάλο ρήγμα στο εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης. Οι Τουρκοεβραίοι που αλλαξοπίστησαν το 1666, ακολουθώντας το ταπεινό παράδειγμα του τρομοκρατημένου «μεσσία», ήταν το 1923, περίπου 15.000-16.000 άτομα, έναντι άλλων 40.000 περίπου χιλιάδων Σεφαρδίων. Το έτος εκείνο, έγινε στη Μακεδονία, ανταλλαγή πληθυσμών, μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Τότε οι Τουρκοεβραίοι, έφυγαν στην Τουρκία, μαζί με τους άλλους Τούρκους της Μακεδονίας. Ταυτόχρονα με την διάσπαση και αποσύνθεση που προκάλεσε στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, ο Σμυρνιός «μεσσίας», ήρθε -όπως είναι άλλωστε φυσικό σε παρόμοιες περιπτώσεις- και η απότομη οικονομική κατάρρευση της εβραϊκής κοινότητας.

Στη Θεσσαλονίκη σώζεται ακόμη το τζαμί των ντονμέδων, γνωστό ως Γενί Τζαμί. Στη σύγχρονη τουρκική γλώσσα ο όρος είναι ταυτόσημος του εξισλαμισθέντος.

Πηγές

«Λαογραφική και γεωγραφική εγκυκλοπαίδεια “Ελλάς”» - Κώστας Ρωμαίος (Εκδόσεις Γιοβάνη, τόμος Α2, σελ. 460-463) | tetraktys.org | en.wikipedia.org | el.wikipedia.org